

Beata Czarna-Działuk

Instytut Nauk Prawnych PAN

beata.czarna-dzialuk@ug.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2800-9640

<https://doi.org/10.26881/gsp.2020.3.10>

Czy kuratorowi sądowemu potrzebna jest mediacja?

Przedmiotem rozważań przedstawionych w tekście – a wcześniej w referacie wygłoszonym na konferencji zamykającej obchody ważnego dla kurateli jubileuszu – jest uzasadnienie twierdzącej odpowiedzi na zadane w tytule pytanie. Ma to zachęcić do refleksji, jak zwiększyć jej rolę w praktycznym stosowaniu mediacji, obecnie zdecydowanie zbyt małą. Pytanie to wydaje się retoryczne wobec faktu, że przecież to kuratorzy dali początek mediacji i szerzeniu się innych praktyk sprawiedliwości naprawczej. W literaturze, w mediach, w materiałach informacyjnych i szkoleniowych¹, wciąż przywołuje się informacje o nieschematycznym działaniu kuratorów Marka Yantziego i Dave'a Wortha oraz sędziego Gordona McConnella, opisywanym jako „eksperyment w Elmirze”. Przyczyniło się do rozpowszechnienia podobnych metod postępowania, opartych na dobrowolnym dialogu ofiar i sprawców w celu znalezienia rozwiązania problemów wynikłych z popełnienia przestępstwa. Tekst o zaangażowaniu kuratorów w rozwijanie praktyk sprawiedliwości naprawczej powinienem była napisać znacznie wcześniej – wtedy, gdy przygotowywano księgę upamiętniającą Tadeusza Jedynaka – kuratora, który również w tej dziedzinie bardzo dużo zrobił². Cieszę się z możliwości wspomnienia o Jego wkładzie w rozwój mediacji w Polsce na konferencji, która zamykała rok obchodów stulecia kurateli w Polsce oraz w niniejszym artykule. Z doktorem Tadeuszem Jedynakiem miałam możliwość współpracować w czasie tworzenia jednego z projektów zmian zasad odpowiedzialności i postępowania z nieletnimi, którym zajmował się zespół kierowany przez profesora Andrzeja Gaberle. Tadeusz Jedynak był duszą ważnego dla rozwoju mediacji przedsięwzięcia – konferencji *Mediacja w praktyce wymiaru sprawiedliwości* zorganizowanej przez Sąd Okręgowy w Słupsku³ w październiku 2010 r. Była jedną z najlepszych spośród innych poświęconych tej tematyce, w jakich uczestniczyłam. Umożliwiono wypowiedzenie się w jej trakcie i osobom

¹ Np.: W. Zalewski: *Sprawiedliwość „sprawiedliwości naprawczej”*, GSP 2016, t. 35; strona internetowa Wrocławskiego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej, <https://www.wcsn.pl/eksperyment-w-elmira/> [dostęp: 19.05.2020].

² *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.

³ We współpracy z Okręgowym Inspektoratem Służby Więziennej w Koszalinie i Ośrodkiem Doskonalenia Kadr Służby Więziennej „Posejdon” w Ustce.

zaangażowanym w rozwijanie mediacji w różnych dziedzinach prawa, i tym, którzy z mediacji skorzystali – lub tylko chcieli skorzystać – będąc skazanymi za przestępstwa. Wśród 199 uczestników zdecydowaną większość stanowili praktycy – sędziowie, kuratorzy, prokuratorzy, funkcjonariusze służby więziennej i policji⁴. Do opracowania, w którym opublikowano jej materiały, często wracam, a ostatnio polecam je studentom⁵.

Warto wspomnieć, że pierwszymi mediatorami w eksperymentalnym programie mediacji w sprawach nieletnich byli kuratorzy, przeszkoleni w trakcie dwóch pięciodniowych kursów mediacyjnych. Wykazali oni ogromne zaangażowanie nie tylko w organizowanie i prowadzenie spotkań nieletnich i osób przez nich pokrzywdzonych, i potem w sprawdzanie wykonania zawartych ugód, co miało miejsce w ponad 90% przypadków, ale także w dostarczanie szczegółowego materiału badawczego do ewaluacji naukowej programu. Kuratorzy urządzali pierwsze ośrodki mediacji, jeździli co parę tygodni lub miesięcy na spotkania ewaluacyjne. Ich uwagi doprowadziły do modyfikacji programu, co dopuszczała koncepcja badań mających charakter *action-oriented*. Dzięki temu, np. rozszerzono go na bardziej skomplikowane sprawy, dotyczące wielu sprawców i wielu pokrzywdzonych. Robili to wszystko jako wolontariusze, obok swoich zawodowych obowiązków.

Kuratorzy brali udział w innych badaniach dotyczących mediacji – z wdzięcznością wspominam umożliwienie przeprowadzenia sondażu w trakcie ich szkolenia oraz niezwykle duży odzew na badanie ankietowe, dotyczące stosowania środków wobec nieletnich – w tym problemów mediacji; odpowiedzi nadesłało aż 1063 kuratorów⁶.

Również obecnie kuratorzy interesują się zagadnieniami mediacji i – szerzej – sprawiedliwości naprawczej, włączając je do programów organizowanych przez siebie spotkań. W szczególności dotyczy to kolejnych niezwykle udanych wydarzeń – międzynarodowej konferencji „99. *What works? Kuratorska Służba Sądowa – w przededniu jubileuszu. Możliwości i perspektywy*”, zorganizowanej w październiku 2018 r. we Wrocławiu⁷ oraz dwudniowej ogólnopolskiej konferencji *Przyszłość kurateli sądowej w Polsce – potencjał, ograniczenia, perspektywy*, zorganizowanej w listopadzie 2019 r. w Gdańsku⁸. Nie sposób nie wspomnieć też o tym, że kuratorska służba sądowa okręgu

⁴ 154 osoby – 36 sędziów (w tej liczbie 2 prezesów i 4 wiceprezesów sądów), 4 prokuratorów, 70 kuratorów, 27 funkcjonariuszy służby więziennej i 17 policjantów, w tym 1 z Komendy Głównej Policji w Warszawie.

⁵ *Mediacja w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, <http://www.slupsk.so.gov.pl/download/wystapienia-prelegentow-ustka-konferencja--pazdziernik-2010-www.pdf> [dostęp: 16.05.2020].

⁶ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Stosowanie sądowych środków oddziaływania wobec nieletnich w świetle koncepcji teoretycznych, statystyki oraz opinii sędziów i kuratorów rodzinnych*, Raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości nr 204, Warszawa 2011, s. 64–71; https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/AR_W%C3%B3jcik.-Czarnecka-DzialukStos.s%C3%84%E2%80%A6dowych-%C3%85%E2%80%BAr.-oddz.-wobec-niel.pdf [dostęp: 19.05.2020].

⁷ Konferencja zorganizowana przez Stowarzyszenie Kuratorów Sądowych FRONTIS.

⁸ Konferencja zorganizowana przez Zakład Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji UG, Zakład Patologii Społecznej i Resocjalizacji Wydziału Nauk Społecznych UG oraz Pomorskie Stowarzyszenie Zawodowych Kuratorów Sądowych.

wrocławskiego to jeden z liderów projektu Wrocławskiego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej⁹. To dzięki ich zaangażowaniu, przy prezydencie Wrocławia powstał Zespół ds. Sprawiedliwości Naprawczej, analizujący wiele prowadzonych działań uzasadniających dołączenie Wrocławia do grona Miast Sprawiedliwości Naprawczej¹⁰. W ślady Wrocławia idzie Gdańsk, a w gronie osób promujących mediację też jest kurator – dr Krzysztof Stasiak. Kuratorzy włączają się też w inicjatywy międzynarodowe – dr Honorata Czajkowska i Grzegorz Miśta działają w programie *Restorative Justice – Strategy for Change*. Są członkami *core group* animującej działania podejmowane w naszym kraju na rzecz popularyzowania zaleceń zawartych w rekomendacji CM/Rec (2018)8 Komitetu Ministrów Rady Europy dotyczącej sprawiedliwości naprawczej. Kurator Okręgowy dr K. Stasiak to jedna z osób przygotowujących Szkołę Letnią Sprawiedliwości Naprawczej Europejskiego Forum na rzecz Sprawiedliwości Naprawczej, która odbyła się w lipcu 2019 r. w Gdańsku, a dr H. Czajkowska była jej uczestnikiem¹¹. Wspomniane zaangażowanie świadczy przynajmniej o zainteresowaniu kurateli sądowej omawianą tematyką. Czy sprawiedliwość naprawcza i mediacja są jej rzeczywiście potrzebne – i właściwie, dlaczego?

Przede wszystkim, zaczęły one wpływać na kształt probacji, wzbogacając jej filozofię¹². Dostrzeżono, że sprawiedliwość naprawcza wpisuje się w misję służb kuratorskich, co uwidoczniło się zwłaszcza przy tworzeniu służb probacji w Czechach. Połączono tam w ramach jednej służby probację i mediację. Używa się tam chwytliwego określenia, że probacja i sprawiedliwość naprawcza znalazły się pod jednym dachem. Podobne programy włączające do probacji – oprócz sprawców – również pokrzywdzonych powołano w takich krajach, jak Słowacja, Rumunia i Węgry. Ponadto w wielu państwach służba probacyjna jest odpowiedzialna za realizację obowiązków nałożonych na sprawcę, służącym interesom pokrzywdzonego. Rozwój obowiązków w zakresie pomocy ofiarom pchnął służbę kuratorską właśnie w stronę rozwoju sprawiedliwości naprawczej co dotyczy Belgii, Katalonii, Czech, Irlandii, Włoch, Mołdawii, Słowacji, Słowenii, niektórych krajów związkowych RFN¹³.

W Irlandii od końca lat dziewięćdziesiątych probacja oficjalnie uznaje sprawiedliwość naprawczą za istotny kierunek w ogólnej strategii zapewniania skutecznej reakcji na przestępstwo. Wspiera się kontynuowanie i poszerzenie sprawiedliwości naprawczej w praktyce probacji¹⁴. W 2018 r., w związku z uchwaleniem w końcu 2017 r. *Criminal Justice (Victims of Crime) Act*, w ramach Służby Probacji (*Probation Service*)

⁹ <https://www.wcsn.pl/liderzy-projektu/> [dostęp: 16.05.2020].

¹⁰ <https://www.wroclaw.pl/powstal-zespol-ds-sprawiedliwosci-naprawczej> [dostęp: 19.05.2020].

¹¹ <https://www.euforumrj.org/en/summer-school-2019> [dostęp: 19.05.2020].

¹² A.M. van Kalmhout, I. Durnescu, *Probation in Europe*, Nijmegen 2008 [cyt. za:] W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli kuratora sądowego w realizacji sprawiedliwości naprawczej [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu...*, s. 171.

¹³ W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli..., s. 171–172.

¹⁴ W takich dokumentach, jak raporty: *National Commission on Restorative Justice* z 2009 r. oraz *Strategic Review of Penal Policy* z 2014 r.; [http://www.probatation.i.e/EN/PB/0/570C-D1E628A20E82802583780040955E/\\$File/Restorative%20Justice%20brochure%20Final.pdf](http://www.probatation.i.e/EN/PB/0/570C-D1E628A20E82802583780040955E/$File/Restorative%20Justice%20brochure%20Final.pdf) [dostęp: 19.05.2020].

stworzono specjalną jednostkę, zajmującą się sprawiedliwością naprawczą i służbami na rzecz ofiar¹⁵. Ukierunkowuje ona i wspiera spójne i zintegrowane prowadzenie różnych modeli sprawiedliwości naprawczej, zgodnie z wytycznymi najlepszej praktyki. Pełni rolę głównego punktu kontaktowego, aby zapewnić efektywne reagowanie na prośby i pytania ze strony ofiar. Może to obejmować prośbę o zaangażowanie się w procesy sprawiedliwości naprawczej. Wymienia się ich kilka – konferencje rodzinne lub naprawcze, mediacje między ofiarami i sprawcami, *Offender Reparation Panel*¹⁶ oraz *Bespoke Restorative Justice*¹⁷. Ten ostatni model to zindywidualizowane podejście uwzględniające społeczny kontekst przestępczości. Dzięki kreatywnemu stosowaniu dostępnych zasobów społecznych, przestępca jest zachęcany do uczestniczenia w zajęciach, które naświetlają skutki wyrządzonych krzywd i mogą pozwolić na bezpośrednie lub pośrednie zadośćuczynienie pokrzywdzonemu. *Offender Reparation Panel* to program, w którym – zanim zapadnie orzeczenie o karze – kurator organizuje spotkanie z udziałem swoim, sprawcy, przedstawicieli lokalnej społeczności, policji, pokrzywdzonego – o ile ten wyrazi zgodę. Celem programu jest omówienie przestępstwa oraz jego skutków dla wszystkich, których ono dotknęło – dla ofiary, sprawcy i społeczności. *Reparation Panel* i przestępca zawierają umowę, która może dotyczyć różnych działań – np. naprawienia szkody, wykonania prac na cele społeczne, podjęcia stosowanej terapii, napisania listu z przeprosinami bądź pracy z odpowiednimi refleksjami. Probacja, prowadząc lub sponsorując programy sprawiedliwości naprawczej, współpracuje ze służbami pomocy ofiarom. Jednym z głównych celów *Probation Service* jest czynienie dobra wobec krzywdy wyrządzonej przestępstwem. Zachęcanie sprawcy do skonfrontowania się ze skutkami swojego działania może pomóc w procesie resocjalizacji, co przybliży osiągnięcie nadrzędnego celu, jakim jest stworzenie bezpieczniejszych społeczności. Centralną zasadą jest stosowanie sprawiedliwości naprawczej tylko wtedy, gdy będzie to odpowiadać potrzebom zarówno sprawców, jak i ofiar. Konferencje sprawiedliwości naprawczej mogą być stosowane jako część programu nadzoru *Restorative Justice Services* (RJS). Służba Probacji jest jednym z jego partnerów (wraz z przedstawicielami społeczności lokalnych). Program ten zapewnia różne programy restoratywne sądom, probacji i społeczeństwu, przede wszystkim po wyroku, w związku z różnymi rodzajami orzekanych przez sąd sankcji¹⁸.

W Wielkiej Brytanii od wczesnych lat osiemdziesiątych lokalne służby kuratorskie prowadziły w kilku miejscowościach mediacje między ofiarą i sprawcą¹⁹. Włączenie sprawiedliwości naprawczej do praktyki probacji miało miejsce jeszcze przed jej reformą „*Transforming Rehabilitation*” (TR). *National Offender Management Service* (NOMS)

¹⁵ Nazwa tej jednostki to *Restorative Justice and Victim Services Unit*; zob. *ibidem*.

¹⁶ <https://rjs.ie/offender-reparation-main/>; <https://rjs.ie/wp-content/uploads/2019/02/2919-ORP-le-aflet.pdf> [dostęp: 19.05.2020].

¹⁷ <https://www.audacia.co.uk/projects/hampshire-police> [dostęp: 19.05.2020].

¹⁸ *ibidem*.

¹⁹ W. Wright, *Sprawiedliwość naprawcza i mediacja* [w:] *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2001, s. 265

w ramach programu kształcenia z zakresu sprawiedliwości naprawczej przeszkolił tysięcy osób – kuratorów i pracowników służby więziennej – do prowadzenia konferencji sprawiedliwości naprawczej. Opracowano praktyczny poradnik, jak stworzyć program sprawiedliwości naprawczej²⁰. Po reformie TR sprawiedliwość naprawcza pełni ważną rolę zarówno jako jedno z zadań Krajowej Służby Probacji (*National Probation Service* – NPS), jak i lokalnych *Community Rehabilitation Companies* (CRC). Każda lokalna instytucja realizująca probację powinna zapewnić, aby sprawiedliwość naprawcza była główną częścią ich pracy resocjalizacyjnej; Krajowa Służba Probacji (NPS) decyduje, czy ma możliwość samodzielnego prowadzenia programu czy zapewnić dostęp do programów odpowiednich dla przestępców o wysokim stopniu ryzyka. Odnotowano znaczący wzrost stosowania sprawiedliwości naprawczej jako części *community sentence* (prace na rzecz społeczności). Kuratorzy pełnią kluczową rolę w zapewnianiu skazanym dostępu do programów sprawiedliwości naprawczej realizowanej w ramach tej kary. Przede wszystkim dotyczy to typowania spraw nadających się do odpowiednich programów sprawiedliwości naprawczej. W myśl ustawy o resocjalizacji przestępców z 2014 r.²¹, sprawiedliwość naprawcza może być stosowana jako środek probacyjny – zobowiązanie stosowane w okresie próby – *Rehabilitation Activity Requirement* (RAR). Kuratorzy z Krajowej Służby Probacji (NPS) pomagają sędziom w typowaniu spraw do zastosowania RAR oraz w korzystaniu z możliwości kierowania spraw do sprawiedliwości naprawczej przed i po wyroku, przewidzianej w ustawie o przestępstwie i sądach z 2013 r.²² Opracowano materiały informacyjne dotyczące korzyści sprawiedliwości naprawczej i roli krajowych i lokalnych służb probacyjnych w jej urzeczywistnianiu²³. *Probation Institute* publikuje materiały dotyczące korzyści z włączenia sprawiedliwości naprawczej do działań probacji i jej współpracy z *Restorative Justice Council*. Są nimi, w szczególności, ograniczenie recydywy i zmniejszenie wydatków wymiaru sprawiedliwości (wskazuje się, że jeden funt wydany na programy sprawiedliwości naprawczą pozwala zaoszczędzić osiem funtów)²⁴. Kolejny przykład, zza oceanu, to projekt *Balanced and Restorative Justice*, w którym dochodzi do zmiany ról pracowników wymiaru sprawiedliwości. W programie tym, realizowanym w Minnesocie, to kurator (wraz ze służbami społecznymi) bada możliwości wprowadzania działań restoratywnych na podstawie materiałów o działających już programach dostarczanych przez *Minnesota Department of Corrections*, i to kurator ma zainteresować nimi sędziego, to on organizuje z lokalnymi organizacjami seminaria, szuka referentów, wysyła zaproszenia, nawiązuje osobiste kontakty, aby zachęcać do uczestniczenia, i prowadzi spotkania.

²⁰ <https://www.justice.gov.uk/downloads/publications/policy/moj/wait-til-eight-guide.pdf> [dostęp: 19.05.2020].

²¹ *The Offender Rehabilitation Act*, 2014, art. 200a pkt 7–9; <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/11/section/15> [dostęp: 19.05.2020].

²² <https://rjc.org.uk/sites/default/files/resources/files/Probation%20pack%20%28low%20res%29.pdf>, s. 7 [dostęp: 19.05.2020].

²³ <https://rjc.org.uk/sites/default/files/resources/files/Probation%20pack%20%28low%20res%29.pdf> [dostęp: 19.05.2020].

²⁴ <http://probation-institute.org/cutting-reoffending-and-costs-with-restorative-justice/> [dostęp: 19.05.2020].

Również w Kalifornii Departament Probacji prowadzi program dialogu pomiędzy ofiarami i sprawcami; misją i zadaniem Szefa Probacji jest krzewienie sprawiedliwości naprawczej; lokalne służby kuratorskie występują o granty na organizowanie programów²⁵. Kolejny przykład to program *Restorative Probation* realizowany w Massachusetts²⁶.

Jednym z celów Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich, dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych²⁷ jest zwiększenie korzystania ze sprawiedliwości naprawczej przez służbę więzienną i kuratorską²⁸. W punkcie 58 załącznika do ww. Rekomendacji stwierdza się, że „w przypadku skazania obejmującego nadzór kuratorski oraz wsparcie ze strony kurateli sądowej, sprawiedliwość naprawcza może mieć miejsce przed albo w trakcie nadzoru i wspierania, również w trakcie planowania wykonania wyroku. Zastosowanie sprawiedliwości naprawczej równoległe do planowania wykonania wyroku umożliwiłoby wzięcie pod uwagę ugody zawartej w wyniku procesu sprawiedliwości naprawczej w trakcie podejmowania decyzji dotyczących nadzoru kuratora oraz planów pomocy”. W komentarzu wskazuje się w szczególności, że planowanie wykonania wyroku może wiele zyskać dzięki informacjom pochodzącym z programu sprawiedliwości naprawczej, przeprowadzonego wcześniej lub równocześnie, jeśli daje informacje dotyczące potrzeb, interesów, pragnień i możliwości ofiar, sprawców oraz innych uczestników. Uгода zawarta w wyniku programu sprawiedliwości naprawczej może być częścią planu wykonania wyroku, co zwiększa prawdopodobieństwo, że uwzględni on potrzeby i interesy stron. Ma to wpływ na postrzeganie go przez sprawcę, który aktywnie i dobrowolnie uczestniczy w ustaleniu wyników procesu sprawiedliwości naprawczej. Zwiększa się przez to prawdopodobieństwo wykonania zobowiązania wypracowanego w procesie podejmowania decyzji, który uznają za rzetelny, dobrowolny i z ich aktywnym udziałem. Do kuratorów odnosi się więcej zaleceń Rekomendacji CM/Rec(2018)8, jako że zalicza się ich do „instytucji wymiaru sprawiedliwości” (pkt 11) – np. dotyczące prowadzenia regularnych konsultacji pomiędzy nimi a instytucjami wymiaru sprawiedliwości oraz sprawiedliwości naprawczej, prawnikami, sprawcami przestępstw oraz grupami działającymi na rzecz ofiar przestępstw i społeczności lokalnych (pkt 55), zachęcania ich do współpracy ze społecznościami lokalnymi, w celu

²⁵ Przykładem może być program realizowany w ramach grantu w Marina County – https://patch.com/california/sanrafael/probation-department-gets-grant-expand-restorative-justice?fbclid=IwAR3ZRwgmIN0ufEQg2gukPFcj1qVIZx6obJk5VbBrb3j0PsTScd9_DVW5lR8 [dostęp: 19.05.2020].

²⁶ M.R. Strehorn, *Restorative Probation in Franklin County, Massachusetts: A Qualitative Evaluation*, Burnaby, BC, Canada: Centre for Restorative Justice, Simon Fraser University 2004; streszczenie: <http://www.justiciarestaurativa.org/www.restorativejustice.org/articlesdb/articles/4665> [dostęp: 19.05.2020].

²⁷ Przyjęta przez Komitet Ministrów dnia 3 października 2018 r. na 1326 posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów.

²⁸ *Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808cdc8a [dostęp: 19.05.2020].

informowania ich o możliwości skorzystania ze sprawiedliwości naprawczej, oraz w miarę możliwości – włączenia ich w ten proces (pkt 56).

Kolejne zagadnienie warte wskazania, to dlaczego – najogólniej – warto stosować mediację w wymiarze sprawiedliwości. W tym kontekście najczęściej wspomina się o takich kwestiach, jak: zadowolenie ofiar przestępstw, zmniejszenie recydywy, oszczędność czasu i środków, satysfakcja praktyków wymiaru sprawiedliwości, polepszenie relacji z obywatelami, wdzięczność, możliwość wcześniejszego rozstrzygnięcia i zamknięcia sprawy²⁹. Przywołuje się także potrzebę humanizacji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, przemiany instytucjonalnej. Warto wspomnieć, że o potrzebie humanizacji – również w kontekście stosowania mediacji – pisali Andrzej Murzynowski i Wojciech Zalewski³⁰.

Trzeba też wskazać na szerokie określenie w aktach prawnych zadań kurateli. Jest wśród nich zwłaszcza resocjalizacja i profilaktyka – a dla ich wypełnienia zaangażowanie się w problemy pokrzywdzonych jest istotne, podobnie jak uwzględnienie stosunków w lokalnych społecznościach i ich włączanie do podejmowanych przez kuratora starań; dzięki uzdrawianiu relacji mediacja może pomóc w readaptacji społecznej³¹. W uzasadnieniu rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. znalazło się stwierdzenie, że jednym z nowych zadań kurateli jest „prowadzenie na zlecenie sądu mediacji między skazanym a pokrzywdzonym przestępstwem”³². Mediacja może pomóc w wykonywaniu obowiązków związanych z kompensacją dla pokrzywdzonych, naprawieniem szkody. Wojciech Zalewski stwierdził, że potrzeba pracy mediacyjnej kuratorów nie budzi wątpliwości na poziomie konstruowania modeli pracy kuratorskiej, powołując się na wskazane przez Marka Konopczyńskiego formy metodyczne. Zdaniem M. Konopczyńskiego, praca metodą indywidualnych przypadków sprowadza się w swej istocie do doradztwa i mediacji indywidualnych i społecznych. Najpopularniejsza z nich, *case-work*, sprowadza się w praktyce do doradztwa i mediacji indywidualnych i społecznych³³. Mediację ponadto uznaje się za metodę pracy socjalnej wykonywanej przez wyszkolonego mediatora – pracownika socjalnego, który rozwiązuje problemy społeczne, kolizje lub niekorzystne sytuacje społeczne i inne trudne problemy, w alternatywny sposób, zwłaszcza w obszarze ochrony socjalnej i prawnej.

²⁹ I.D. Marder, *Restorative justice and the Council of Europe. An opportunity for progress*, Penal Reform International, 4.06.2018; <https://www.penalreform.org/blog/restorative-justice-and-the-council-of-europe/> [dostęp 11.08 2020].

³⁰ A. Murzynowski, *Instytucja mediacji jako czynnik humanizacji w stosowaniu prawa karnego w Polsce* [w:] *W kręgu kryminologii romantycznej*, materiały z konferencji, red. M. Fajst, M. Płatek, Warszawa 2004, s. 203–215; W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli...

³¹ Por. W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli..., s. 174.

³² *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997 [cyt. za:] S. Lelental, *Kurator sądowy jako organ postępowania wykonawczego* [w:] *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – teraźniejszość – przyszłość*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynek, Kraków 2010, s. 189.

³³ W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli..., s. 175; M. Konopczyński, *Resocjalizacyjna rola kuratora sądowego* [w:] *90 lat kurateli sądowej w Polsce. Historia, teraźniejszość, przyszłość*, red. P. Zieliński, Warszawa 2010, s. 39.

Dzięki swojej specyfice, mediacja otwiera nowe możliwości rozwiązywania konfliktów w zakresie pracy socjalnej³⁴.

O przydatności narzędzi mediacyjnych w codziennej pracy sądowego kuratora zawodowego pisały Joanna Pomagruk i Joanna Wajda. Podkreślały korzyści ich stosowania w kontakcie z podopiecznym, w budowaniu relacji z nim, w radzeniu sobie w sytuacjach konfliktowych. Wyjaśniały szczegółowo techniki komunikowania się³⁵. Warto wspomnieć o przydatności technik pracy z dziećmi w programach sprawiedliwości naprawczej, wykorzystujących interaktywne i kreatywne metody. Uczono ich w trakcie Szkoły Letniej Europejskiego Forum na rzecz Sprawiedliwości Naprawczej „*Child-Friendly Restorative Justice*”, która odbyła się w lipcu 2019 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Wśród uczestników byli również kuratorzy³⁶. Większość ankietowanych w 2009 r. kuratorów widziała potrzebę stosowania mediacji w swojej pracy, w różnych rodzajach spraw, choć zgłaszali niedostatki w dostępności tej instytucji oraz w posiadaniu na ten temat dostatecznych informacji³⁷. Potwierdziły to wyniki badań z 2010 r. – tylko 60% kuratorów uznało, że ma odpowiednią wiedzę o mediacji i tylko 40% z nich uczestniczyło w specjalnym szkoleniu na jej temat³⁸.

Wojciech Zalewski podkreślał, że w świetle art. 23a k.p.k.³⁹ mediatorzy nie są wyłączeni z możliwości bycia mediatorami (inaczej niż – jak dotąd – regulują to przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, co według mnie powinno ulec zmianie)⁴⁰. Duża część ankietowanych w 2009 r. kuratorów (35%) widziała nawet potrzebę, aby kurator miał uprawnienia do samodzielnego kierowania osób lub spraw do mediacji (choć większość – 54%, nie miała w tej kwestii zdania, a dwie osoby były

³⁴ P. Jusko, P. Papšo et al., *Mediation and Probation and Mediation Service in Slovakia, Czech Republic and other countries*, London 2016, s. 27, https://www.researchgate.net/publication/321627377_Mediation_and_Probation_and_Mediation_Service_in_Slovakia_Czech_Republic_and_other_countries/link/5a29690aa6fdccfbf8158b4/download [dostęp: 19.05.2020].

³⁵ Autorki omówiły techniki komunikowania się (komunikat ja, model czworga uszu von Thuna: ucho relacyjne; parafraza, klaryfikacja, stosowanie pytań zamkniętych i otwartych, style komunikowania się: oparte na asertywności, manipulacji, agresji, uległości; style reagowania w sytuacji konfliktowej: unikanie, rywalizacja, bierność, kompromis, kooperacja. Praca na pytaniach otwartych, stosowanie parafrazy, klaryfikacji, metody GROW do wyznaczania celów (omawianych kolejno na spotkaniu: G – cel główny; R – rzeczywista sytuacja; O – opcje „co jeszcze możesz zrobić” z uwzględnieniem trudności i barier z wykorzystaniem skali; W – wybór możliwych rozwiązań i kolejności działań; zob. J. Pomagruk, J. Wajda, *Wykorzystanie narzędzi mediacyjnych w codziennej pracy sądowego kuratora zawodowego* [w:] *Współczesne wyzwania kuratori sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2019, s. 191–201.

³⁶ Więcej o tym wydarzeniu na stronie EFRJ: <https://www.euforumrj.org/en/summer-school-2019> [dostęp: 19.05.2020].

³⁷ W związku z seminarium zorganizowanym przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości dla kuratorów uczestniczących w kursie podyplomowym w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW.

³⁸ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik: *Stosowanie sądowych środków...*, s. 64–71.

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 30 ze zm.; dalej: k.p.k.).

⁴⁰ W. Zalewski, „*Humanizacja wymiaru sprawiedliwości*”, czyli o roli..., s. 176–177; B. Czarnecka-Działuk, *O doskonaleniu przepisów dotyczących mediacji w sprawach karnych oraz nieletnich* [w:] *Reformy prawa karnego. W stronę spójności i skuteczności*, red. J. Utrat-Milecki, Warszawa 2013, s. 244.

temu przeciwnie i stwierdziły, że takie uprawnienie nie jest kuratorom potrzebne)⁴¹. We wspomnianych badaniach ankietowych kuratorów rodzinnych, co piąty z nich opowiedział się za uprawnieniem kuratorów do samodzielnego kierowania spraw do mediacji⁴².

Kuratorzy sądowi póki co mogą sugerować kierowanie do mediacji spraw z różnych obszarów – sprawy nieletnich, karne – przed i po wyroku, rodzinne; mogą sugerować udział w mediacjach rówieśniczych i szkolnych. Ważne, aby pamiętać o zasadzie neutralności i o celach mediacji – ma ona służyć obu stronom; nie można „wykorzystywać” ofiary do resocjalizowania sprawcy i np. naciskać na wzięcie w niej udziału.

Reasumując – rola kuratorów sądowych w stosowaniu mediacji powinna zdecydowanie ulec zwiększeniu. W szczególności powinno się przyznać im uprawnienie do składania wniosku o skierowanie sprawy do mediacji, czy nawet do samodzielnego kierowania sprawą do mediacji, poprzez zmianę przepisów k.p.k. Brakuje też uregulowań ułatwiających prowadzenie przez nich samych mediacji (co, przypomnijmy, w myśl uzasadnienia projektu k.p.k. miało nawet należeć do zadań kuratorów sądowych). Wydaje się, że to ostatnie *de lege lata* należy rozumieć jako możliwość ubiegania się o wpisanie na listę mediatorów i prowadzenie mediacji, niezależnie od działalności zawodowej jako kurator. *De lege ferenda* można by przemyśleć inne rozwiązania prawne i organizacyjne, wymagające wydzielenia specjalnego pionu w kurateli sądowej, zajmującego się mediacją i innymi programami sprawiedliwości naprawczej. W szczególności mogą obejmować uzgadnianie sposobu realizowania obowiązku naprawienia szkody, przy czym można by korzystać z doświadczeń niektórych państw, a także naprawcze wykonywanie obowiązku prac na cele społeczne – tu można odwołać się również do praktyki Wrocławskiego Centrum Sprawiedliwości Naprawczej. Wypada zastrzec, że wymagałoby to odpowiedniego zwiększenia liczby kuratorów sądowych, zwłaszcza wobec obecnego obciążenia ich wieloma zadaniami i obowiązkami. Trzeba też wspomnieć o potrzebie szkoleń o charakterze nie tylko teoretycznym, ale i praktycznym – w zakresie sprawiedliwości naprawczej i mediacji.

O to, czy mediacja jest potrzebna kuratorom sądowym, najlepiej zapytać ich samych. Tak też zrobiłam, kończąc swoje wystąpienie na konferencji w Gdańsku. Prawie wszyscy obecni podnieśli rękę na „tak”.

⁴¹ Uzasadniając potrzebę posiadania przez kuratorów takiego uprawnienia, najczęściej wskazywano, że pozwoliłoby to skrócić drogę do mediacji, a zwłaszcza zyskać na czasie; że to właśnie kurator najlepiej zna środowisko podopiecznych i ich problemy. Podnoszono też często, że pomogłoby to kuratorom w pracy i w rozwiązywaniu istniejących w otoczeniu podopiecznych konfliktów („kurator czasami jest bezsilny przy dużym konflikcie w rodzinie”; „proces mediacji i jej metody są bardzo skuteczne w pracy wychowawczej”).

⁴² B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Stosowanie sądowych środków...*, s. 64–71.

Literatura

- Commentary to Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808cdc8a [dostęp: 19.05.2020].
- Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Stosowanie sądowych środków oddziaływania wobec nieletnich w świetle koncepcji teoretycznych, statystyki oraz opinii sędziów i kuratorów rodzinnych*, Raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości nr 204, Warszawa 2011, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/AR_W%C3%B3jcik.-Czarnecka-DzialukStos.s%C3%84%E2%80%A6dowych-%C3%85%E2%80%BA-oddz.-wobec-niel.pdf [dostęp: 19.05.2020].
- Czarnecka-Działuk B., *O doskonaleniu przepisów dotyczących mediacji w sprawach karnych oraz nieletnich [w:] Reformy prawa karnego. W stronę spójności i skuteczności*, red. J. Utrat-Milecki, Warszawa 2013.
- Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – terażniejszość – przyszłość*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.
- Jusko P., Papšo P. et al., *Mediation and Probation and Mediation Service in Slovakia, Czech Republic and other countries*, London 2016.
- Konopczyński M., *Resocjalizacyjna rola kuratora sądowego [w:] 90 lat kurateli sądowej w Polsce. Historia, terażniejszość, przyszłość*, red. P. Zieliński, Warszawa 2010.
- Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.
- Lelental S., *Kurator sądowy jako organ postępowania wykonawczego [w:] Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – terażniejszość – przyszłość*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.
- Marder, I.D., *Restorative justice and the Council of Europe. An opportunity for progress*, Penal Reform International, 4.06.2018; <https://www.penalreform.org/blog/restorative-justice-and-the-council-of-europe/> [dostęp: 11.08.2020].
- Mediacja w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, <http://www.slupsk.so.gov.pl/download/wystapienia-prelegentow-ustka-konferencja--pazdziernik-2010-www.pdf> [dostęp: 19.05.2020].
- Murzynowski A., *Instytucja mediacji jako czynnik humanizacji w stosowaniu prawa karnego w Polsce [w:] W kręgu kryminologii romantycznej. Materiały konferencji*, red. M. Fajst, M. Płatek, Warszawa 2004.
- Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
- Pomagruk J., Wajda J., *Wykorzystanie narzędzi mediacyjnych w codziennej pracy sądowego kuratora zawodowego [w:] Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2019.
- Strehorn M.R., *Restorative Probation in Franklin County, Massachusetts: A Qualitative Evaluation*, Burnaby, BC, Canada: Centre for Restorative Justice, Simon Fraser University 2004.
- van Kalmhout A.M., Durnescu I., *Probation in Europe*, Nijmegen 2008.
- Wright M., *Sprawiedliwość naprawcza i mediacja [w:] Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy*, materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2001.

W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli kuratora sądowego w realizacji sprawiedliwości naprawczej [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga dedykowana dr Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.

W. Zalewski, *Sprawiedliwość „sprawiedliwości naprawczej”*, GSP 2016, t. 35.

Streszczenie

Beata Czarnecka-Działuk

Czy kuratorowi sądowemu potrzebna jest mediacja?

Odpowiadając na pytanie zawarte w tytule artykułu, wskazano na fakt, że kuratorzy należą do prekursorów i propagatorów mediacji w wielu krajach oraz w Polsce. Świadczą o tym zarówno przedstawione informacje historyczne, jak i najnowsze, innowacyjne działania podejmowane w ramach różnych programów sprawiedliwości naprawczej przez kuratorów w Europie, a także w naszym kraju. Rola kuratorów w realizowaniu mediacji, w praktyce jest jednak ograniczona, a jednym z argumentów zmiany tego stanu rzeczy są zalecenia zawarte w Rekomendacji Komitetu Ministrów z 2018 r., dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych. Przemawia za tym również wpisywanie się mediacji w filozofię probacji i misję kurateli sądowej oraz przydatność technik mediacji w codziennej pracy kuratorów.

Summary

Beata Czarnecka-Działuk

Does a court probation officer need mediation?

In response to the question formulated in the title of the article it has been pointed out that probation officers are the pioneers and promoters of mediation in many countries, including Poland. This is demonstrated both by the historical information presented in the article and the latest, innovative actions taken under various restorative justice programs by probation officers in European countries and Poland. However, the role of probation officers in carrying out mediations is limited in practise. The Recommendation of the Committee of Ministers of 2018 concerning restorative justice in criminal matters aims to improve this. This is also supported by mediation in the probation philosophy and mission of court probation system. Moreover, mediation techniques are useful to fulfil the daily tasks of probation officers.

Słowa kluczowe: mediacja, kuratela, kurator sądowy, sprawiedliwość naprawcza, Rekomendacja CM/Rec(2018)8

Keywords: mediation, probation, court probation officer, restorative justice, Recommendation CM/Rec(2018)8